

Μακεδονικά

Vol 14, No 1 (1974)

Από την ιδιωτικήν ζωήν ανθρώπων του λαού εις την αρχαίαν Μακεδονίαν

Δ. Κανατσούλης

doi: [10.12681/makedonika.582](https://doi.org/10.12681/makedonika.582)

Copyright © 2014, Δ. Κανατσούλης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Κανατσούλης Δ. (1974). Από την ιδιωτικήν ζωήν ανθρώπων του λαού εις την αρχαίαν Μακεδονίαν. *Μακεδονικά*, 14(1), 175–182. <https://doi.org/10.12681/makedonika.582>

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗΝ ΖΩΗΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ

Αί μακεδονικαί ἐπιγραφαί, αἵτινες ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνός μας ὀλο-
νὲν πληθύνονται, ἀποτελοῦν πολῦτιμον πηγὴν διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας
τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας. Ὑπάρχουν ἐπιγραφαί, ὡς ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι πε-
ριέχουν συμβάσεις τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας μὲ ἐξωτερικὰς δυνάμεις
ἢ διατάγματα καὶ ἐπιστολάς αὐτῶν πρὸς τὰς πόλεις καὶ τοὺς ὑπηκόους τῶν
ἢ τιμητικὰ ψηφίσματα τῶν πόλεων ἐπ' εὐκαιρίᾳ νικηφόρων ἀγώνων κατὰ
εἰσβολέων, πὸ μᾶς δίδουν πολυτίμους πληροφορίας διὰ γεγονότα τῆς ἐξω-
τερικῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας, τὰ ὁποῖα ἄλλως ἢ φιλολογικῆ παράδοσις
ἀγνοεῖ ἢ οὐδόλως μνημονεύει. Ἀκόμη πολυτιμότεραι καὶ πολυπληθέστεραι
εἶναι αἱ ἐπιγραφαί, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν τῆς
Μακεδονίας. Εἰς αὐτὰς δὲ ἀκριβῶς χρεωστοῦμεν τὴν γνῶσιν, τὴν ὁποίαν
σήμερον ἔχομεν περὶ τῆς διοικήσεως καὶ ὀργανώσεως τῶν μακεδονικῶν
πόλεων, περὶ τῶν διαφορῶν κοινῶν τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς ἑλληνιστι-
κοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους κ.ἄ. Μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν ὑπάρχουν
καὶ τινες, πολλὴ ὀλίγαι, αἱ ὁποῖαι μᾶς γνωρίζουν ἐπεισόδια καὶ ἱστορίας ἀν-
θρώπων ἀγνώστων καὶ ἐν πολλοῖς ἀσημάντων, διὰ τοὺς ὁποίους ἢ φιλολο-
γικῆ παράδοσις οὐδὲν ἐνδιαφέρον ἠδύνατο νὰ ἔχη. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αὐταὶ
εἶναι ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα καὶ τινες καὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Εἰς
ταύτας ἄλλοι ἐκφράζουν τὴν χαρὰν ἢ καυχῶνται δι' ἐπιτυχίαν τινὰ τῆς ζωῆς
τῶν, ἄλλοι ὀλοφύρονται διὰ συμφορὰν τινὰ αὐτῶν καὶ τῶν οἰκείων τῶν,
ἄλλοι θρηνοῦν τὸν ἄδικον ἢ πρόωρον χαμόν, ἄλλοι, ἰδίως γυναῖκες, αἰτιῶν-
ται τὴν μοῖραν τῶν διὰ τὸν ἄτυχον ἢ μήπω γενόμενον γάμον τῶν καὶ ἄλλοι
εὐχαριστοῦν τὸν θεὸν δι' ἀνέλπιστον σωτηρίαν. Εἶναι ὀλίγαι αἱ ἐπιγραφαὶ
αὐταί, ἀλλ' ἐνδιαφέρουσαι καὶ διδακτικαί, δεικνύουσαι τοὺς φόβους καὶ
ἀνησυχίας τῶν ἀνθρώπων τῶν λαϊκῶν στρωμάτων.

Ἐτσι ἀπὸ ἐπιγραφῆν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ ἔτους 74/5 μ.Χ. (=BKΣ')
γνωρίζομεν ὅτι κάποιος Γ. Ἰούλιος Ὡριος ἀνέθεσεν εὐχαριστήριον μνη-
μεῖον εἰς τὸν Θεὸν Ὑψιστον Μέγιστον Σωτῆρα, διότι ἐσώθη ἀπὸ μεγάλου
κίνδυνου τῆς θαλάσσης, τὸν ὁποῖον ἀπέφυγε χάρις εἰς προειδοποιητικὸν
ὄνειρον¹. Ποῖος ἦτο ὁ κίνδυνος οὗτος, τὸν ὁποῖον ἀπέφυγεν ὁ ἀναθέτης, δὲν

1. IG X, ἀρ. 67 [Βλ. καὶ Δ. Κ α ν α τ σ ο ὕ λ η, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, «Μακεδονικά»,
τ. 5 (1963), σ. 75, ὑπόσημ. 10 καὶ Μακεδονικὴ προσωπογραφία (συμπλήρωμα), Θεσσαλο-

δηλοῦται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν. Ὅπως δὴ ποτε ὅμως θὰ πρέπει νὰ εἶχε συμβῆ ναυάγιόν τι ἢ καταστροφὴ εἰς τὴν θάλασσαν, ὅπου οὗτος χάρις εἰς τὸ δνειρον δὲν ἦτο παρών.

Συχνὰ συναντῶμεν παρθένους εἰς τὰς ἐπιγραφάς, αἵτινες παραπονοῦνται καὶ αἰτιῶνται τὴν μοῖραν, διότι ἠτύχησαν εἰς τὸν γάμον.

Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Βόννης τῆς Δυτικῆς Γερμανίας τοῦ 2ου ἢ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος διεσώθη ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα μιᾶς κόρης ἐκ Θεσσαλονίκης, ἢ ὅποια διεκτραγωδεῖ τὸν ἄτυχον γάμον μὲ ἓνα ξένον καὶ τὴν συνεπεία τούτου ἀπομάκρυνσίν τῆς ἐκ τῆς πατρίδος. Ἡ Θεσσαλονικιώτισσα αὕτη, ὕλη ὀνόματι, ἀφηγεῖται ὅτι Ἄσιός τις, υἱὸς Βατάλου, προφανῶς στρατιώτης τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, τὴν ἐξελόγισε κατὰ τὴν διέλευσίν του ἐκ Θεσσαλονίκης μὲ τὰ θέλγητρα τοῦ ἔρωτος καὶ τὴν παρέσυρεν εἰς τὸν τόπον τῆς διαμονῆς του (Bonna, castra Bonnensia) μακρὰν τῆς πατρίδος τῆς¹. Ἀπεδείχθη ὅμως ἐκ τῶν ὑστέρων ὅτι οὗτος ἦτο εὐνοῦχος καὶ τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἢ ἄτυχος νῆα ἠνείχετο καθ' ὅλον τὸν χρόνον τοῦ ἐγγάμου βίου τῆς καὶ μόνον μετὰ τὸν θάνατόν τῆς ἀπεκάλυψε τὸ μυστικόν, δόσασα ἐντολήν τὸ ὑπὸ Ἑλληνος ποιητοῦ στιχοῦργηθὲν ἐπίγραμμα νὰ ἀναγραφῆ ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς.

Πολὺ περισσότεραι εἶναι αἱ παρθέναι, αἱ ὅποια εἰς τὰ ἐπιτύμβια τῶν θρηνοῦν τὸν πρόωρον θάνατον καὶ τὴν ἀγαμίαν τῶν.

Ἄνωννος κόρη ἐκ Δίου τῆς Πιερίας θρηνεῖ, διότι αἱ Μοῖραι καὶ ἡ Λήθη τοῦ κάτω κόσμου τὴν ἔφερον εἰς τὸν Ἄδην, προτοῦ γευθῆ τὸν νυμφικὸν θάλαμον καὶ φθάσῃ εἰς ὄριμον ἡλικίαν, παρθένος δὲ ἄφησε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου².

Ἄλλη, ὀνόματι Μεγέθι(ο)ν, μνημονεύεται εἰς οἰκογενειακὸν τάφον τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, εἰς τὸν ὅποιον, ὅπως φαίνεται, ἐτάφησαν τριῶν γενεῶν μέλη τῆς οἰκογενείας. Καὶ αὕτη ὅπως ἢ προηγουμένη λυπεῖται, διότι ἡ Μοῖρα, χωρὶς νὰ λυπηθῆ τὴν ὁμορφίαν τῆς, τὴν ἄρπαξεν εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας τῆς καὶ παρθένον, προτοῦ εἰσελθῆ εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον, τὴν ἔφερεν εἰς τὰς πύλας τοῦ Ἄδου, ἀφήνουσα τὴν μητέρα τῆς

νίκη 1967, 14, ἀρθρ. 1629]: Θεῶι Ὑψίστωι/Μεγίστω(ι) Σωτήρι Γ. Ἰούλιος Ὀριος/κατ' ὄνειρον χρη/ματισθεὶς καὶ σω/|θεὶς ἐκ μεγάλου κιν/δόνου τοῦ κατὰ θά/λασσαν εὐχαριστή- ριον/ἐπὶ ἱερέως /Μ. Οὐπ(τ)ίον Πρόκλον/|ἔτους ΒΚΣ'.

1. IG X, 1026 [βλ. καὶ Δ ἡ μ ι τ σ α, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνη- μείοις σωζομένοις, Ἀθήναι 1896, ἀρ. 561. IG XIV, 2566. βλ. καὶ W. P e e k, Vers-Inschriften, Berlin 1955, τ. I, σ. 309, ἀρ. 1093]: Θεσσαλονείκη μ[ο]ι/πατρίς ἐπλετο, οὖν[ομ] "Υ]/λη μου/|καίμ' Ἄσιος Β[ατά]λου/ ὕδς φίλτροισι <δ>ἀμ[ασσε] ||εὐνοῦχος περ εὖν, καὶ ἄ-| ζυρον ἦν λάχο[ς ἀμόν']/| κεῖμαι δ' ἐνθα<δ>ε [νῶν τόσ]/σον ἄνευθε πάτο[ρης].

2. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἔ.ἀ., ἀρ 173 [βλ. καὶ W. P e e k, ἔ.ἀ., 258, ἀρ. 935]: Μοῖραι καὶ Αἴθη με κα/τήγαγον εἰς Ἄϊδα,|οῦτω νυμφεῖον/θαλάμου καὶ πα/στάδος ὄρησ||[γυσαμένην],/ ἀβιγῆς δ' ἔλιπον/ φράς ἡλεῖοιο.

ἽΟλυμπιάδα ἀπαρηγόρητον. Ἡ ἴδια ὁμως εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐπιγράμματος παρηγορεῖ τὴν μητέρα καὶ τὰ ἀδελφία της καὶ συνιστᾷ νὰ παύσουν νὰ στενοχωροῦνται, διότι καὶ εἰς τοὺς νεκροὺς ὑπάρχει ἐν Ἐξουδῶ ὡς εὐσεβείας.¹ Ὁ πατήρ της Κάστωρ δὲν μνημονεύεται εἰς τὸ ἐπιτύμβιον λόγῳ προαποθανόντων.

Ἀκόμη καὶ γυναῖκα ἐλευθερίων ἠθῶν, ἡ Κλεονίκη (ἡ) καὶ Κυρίλλα ἐκ Θεσσαλονίκης, λυπεῖται διότι ἀπέθανεν ἄγαμος. Τὸ ἐπιτύμβιον μνημεῖον τῆς γυναικὸς αὐτῆς ἀνήγειρε λατρευτικός τις σύλλογος, ἀφιερωμένος εἰς τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὸν Ἐρωτα, οἱ *Θρησκειται*² (2ος αἰὼν μ.Χ.).

Ὁ Ἄδης δὲν κάμνει ἐξαίρεσιν μεταξύ πονηρῶν καὶ ἀγαθῶν, ἀλλ' ὁμοίως πλήττει ἀθώους καὶ μὴ. Ἔτσι κόρη μονογενῆς ἐκ Λυχνιδοῦ τῆς Δασσαρητίας, καθ' ὅλα ἀξίεριστος καὶ ἐνάρετος, ἀποθνήσκει προῶρος καὶ ἀνύπανδρος πρὸς μεγάλην θλίψιν τῶν γονέων της. Ἐνα ἔμμετρον ἐπίγραμμα ἐκ πέντε διστιχῶν μᾶς περιγράφει τὴν θλιβερὰν ἱστορίαν τῆς κόρης. Εἰς τὸ πρῶτον διστιχὸν ὁ ποιητῆς, ἀποτευνόμενος πρὸς τὴν νεκράν, ἐξαίρει τὰς ἀρετάς της, δι' αὐτὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ζεὺς τὴν ὠδήγησεν εἰς τὸ Ἥλιόνιον πεδῖον. Εἰς τὰ ἐπόμενα τρία ἡ θανοῦσα, ἡ ὁποία μᾶς γνωρίζει τὸ δνομὰ της Ἄπτυριν, ἀφηγεῖται ὅτι οἱ γονεῖς της τὴν ἐμεγάλωσαν μοναχοκόρην καὶ τὴν ἀνέτρεφον ἀρίστην μεταξύ τῶν νεανίδων. Ἐν τούτοις ἡ μοῖρα τὴν ἀφήρπασεν ἀπὸ τὴν ζωὴν, διότι αὐτὸ ἦτο πεπρωμένον. Οἱ γονεῖς της, Ζηνωῖς καὶ Νικόλαος (ἡ Νικολείδης), σπαρασσόμενοι ἀπὸ τὸ φοβερὸν πένθος, ἀνήγειραν πάραυτα τὸ μνημὰ της. Εἰς τὸ τελευταῖον διστιχὸν ὁ ποιητῆς πάλιν ἀπευθύνεται πρὸς τὴν νεκράν Ἄπτυριν καὶ τὴν παρηγορεῖ λέγων ὅτι θὰ φανῆ μεταξύ τῶν νεκρῶν κλεινὸν ἀγλάϊσμα, ὅπως καὶ εἰς τοὺς ζῶντας ἄφισε καλὴν φήμην³.

1. IG X, 628 [Bl. καὶ Π. Παπαγεωργίου, «Ἀθηνᾶ», 16 Ἰουλίου 1905, 12. BCH, τ. 37 (1913), σ. 113, 27 W. Peek, ἔ.ἀ., σ. 378, ἀρ. 1275]: α'. Αἰκονανῆ Ἀντιοχίς, Γεμινίω ἽΟλυμπίω τῷ ἰδίῳ συμβίῳ καὶ Γεμινία ἽΟλυμπιάς τῷ πατρὶ ἐκ τῶν κοινῶν κόπων, | μνείας χάριν καὶ ἐανταῖς ζῶσαι. | β'. Ἐλθὲ πέλας καὶ ἄθρησον. ὅς εἰ, ξένε· ἦδε τέθαπτε (sic) | εἶδει ἀγαλλομένην <N> ἔρατῳ πρὸ γάμου θαλάμῳ. | | Ἐνθάδε γὰρ κείτε (sic) παῖς παρθένος· ἄνθος ἀκμάζων, | πρὶν θαλάμοισι δοθῆναι πικρῇ μ' ἐξήρπασε Μοῖρῃ. | Κάστωρος ἡ θυγάτηρ Με]γέθῳ δ' οὐνομα ἦν μοι | ἽΟλυμπιάς δὲ μ' ἔτικτε, ἔχ(ε)ν λύπην μέχ(ρ)ι | τοῦ ζῆν. Πέντε καὶ δέκ' ἔτεσιν, μυσὶν ὀκτώ δ' ἐπὶ τούτοις, | ἄρπαχθεῖσα κόρη σπεύς<α> πύλας Ἀείδων. | Ἀλλὰ πέπανος σὺ μῆτηρ, ἽΟλυμπιάς, κὲ ἀδελφία, μηκέτι τρέχον | Ἔστι γὰρ ἐν φθιμένοις καὶ τόπος εὐσεβείης.

2. IG X, 299 [Bl. καὶ L. Robert, «Hellenica», τ. II (1946), σ. 133, ἀρ. 42. BCH, τ. 64/5 (1940/1) σ. 249. W. Peek, ἔ.ἀ., σ. 299, 1059. Μακρόνα, Χρονικά ἀρχαιολογικά, «Μακεδονικά», τ. 2 (1953), πίν. VII, 10]: Πολλάκι νυ(μ)φευθῖσ' ἀγ<ά>μοισι | ἐν ἐμοῖς θαλάμοισι τοῦνομα | μὲν μοι ἔην Κλεονίκη (ἡ) καὶ Κυρίλλα (ἡ) | ἦν ἐπόθησεν Ἐρωτος | διὰ τὴν Παφίην Ἀφροδίτην | κείμαι δ' ἐν τύνβῳ διὰ θρησκείαν | τῶν φιλόητα.

3. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἔ.ἀ., ἀρ. 329: α'. Ἀντισε κυδαλίμας ἀρετὰς, πολνήγατε κόρη, | ἦξεν εἰς Ἥλιόνιον πεδῖον αὐτὸς ἀναξ Κρονίδης. | β'. Τηλυγέντην μὲ τοκῆς ἀνέτρεφον ἀλδ<ή>σκουτες, | Ἄπτυριν ἠθέον πάμπαν ἀρειοτέρην. | Ἀλλὰ <με> Μοῖρ' ἐδάμασεν, ἐπεὶ τότε μόρσιμον ἦεν. | Τύμβον δ' αἶρα γονῆς τεύξαν ὀδυρόμενοι, | Ζηνωῖς μῆτηρ τε πατήρ τε οἱ (:)

Δείγμα φιλοστοργίας έναντι του άποθανόντος πατρός του και φιλοπατρίας συνάμα άποτελεί η πράξις νεαρού Έδεσσαίου. Ούτος, όνόματι Τίτος, εις μικράν ηλικίαν μετεκόμισεν εις την Έδεσσαν από το Δυρράχιον και έθασεν εκεί τὰ όσπια του πατρός του Καστρικίου Φιλίππου, όστις μακράν της πατρίδος εύρισκόμενος απέθανε παρά το Ίόνιον Πέλαγος, διότι τὸ πάτριον έδαφος, λέγει, είναι γλυκύ, όχι μόνον όταν ζῆ ὁ άνθρωπος, αλλά και μετά θάνατον. Είς τὸν ίδιον τάφον έτύμβευσεν άργότερον και τήν μετά τὸν πατέρα θανοῦσαν μητέρα του Ήδαίαν τήν και Μαρίαν, μνήμων τὼν υποχρεώσεών του πρὸς τοὺς τροφείας του. Είς τὸν κοινὸν αὐτὸν τάφον έτάφη μετά ταῦτα και ὁ ίδιος και ἡ σύζυγός του Κλαυδία Γράπτη¹. Τὸ όνομα της μητρός του Μαρίας προϋποθέτει ότι ἡ οικογένειά του ἦτο χριστιανική και ένεφορείτο από χριστιανικάς άρχάς, έξ οὗ και ἡ φιλοστοργία και βαθύς σεβασμός πρὸς τοὺς γονεῖς του (3ος ἢ 4ος αἰ.).

Ένας άλλος υἱός από τήν Αἰανήν της Έλιμιώτιδος έπέδειξε παρομοίαν φιλοστοργίαν πρὸς τήν θανοῦσαν μητέρα του. Από έξάστιχον έπίγραμμα τῆς Αἰανῆς τοῦ Ιου π.Χ. αἰ. μανθάνομεν ότι ἡ Ἀδίστα, κόρη τοῦ Βουτίχου, από τὸ Κερκίνιον τῆς Θεσσαλίας ύπανδρεύθη εις τήν Αἰανήν τὸν Μενέδημον. Πιθανός οὗτος ἦτο ὁ γνωστός φίλος και σύμμαχος τοῦ Καίσαρος, τὸν όποιον κατά τὸν έμφύλιον πόλεμον έβοήθησεν έναντίον τοῦ Πομπηίου (48 π.Χ.) ως άρχηγός (princeps) τὼν περιοχῶν τῆς Ἄνω Μακεδονίας (Caes bell. civ. III, 34, 4). Με τήν επικράτησιν όμως τὼν δημοκρατικῶν μετά τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος έθανατώθη (44 π.Χ) ύπ' αὐτῶν (Cic. Philipp. XIII, 33). Και εκεί, όταν απέθανεν, εύρε τήν ανάπασιν τὼν όσιων επικηδείων τιμῶν χάρις εις τὰς φροντίδας τοῦ υἱοῦ της Φιλίππου. Διὰ τοῦτο, λέγει ὁ ποιητής, αὐτή εις τὸν Ἄδην ανέφερεν εις τὸν Κρητα Ραδάμανθον ότι έλαβεν από τὸν υἱὸν της τήν γλυκεῖαν άνταμοιβήν τὼν ὀδίνων τοῦ τοκετοῦ².

Νεικε... / Ἄμφο θυμοβόρῳ πένθει τειρόμενοι. / γ'. Ἄπτυρι, κλεινον ἄγαλμα και ἐν φθιμένοισι φανείης. / ὅσπερ ἐν ζωοῖς κῶδος ὀπασσαμένα.

1. Δ ή μι τ σα, ε.ά., άρ. 5 [Βλ. και W. P e e k ε.ά. I, 656, άρ. 2036]: α'. *Κα[σ]τρικίον με Φιλίππον έτύμβευσεν Τίτος υἱός / Εἰονίον πελάγους ἄνχι καταφθίμενον / Ὅστέα δ' ἐνόάδ' ἔνεικεν, ἐπει γλυκὸ και μετά μοῖραν, / ὄχι μόνον ζωοῖς πάτριον ἐστ' ἔδαφος. / β'. Ἡδαίαν Ἐνελείας τήν και Μαρίαν με θανοῦσαν, / μητέρα τήν ιδίην υἱός ἔθαψε Τίτος, / ὀπτωκαιδεκέτης λειφθείς νέος (όστὰ δὲ πατρός / εἰσενέθηκέν ἐμοι Ἀνροαχίον κομίσας), / ἦχι Φιλίππον ἔθαγεν, ἐμὸν πόσων' / αλλά τροφείων / μνησθείς ἄμφοτέροις τύμβον ἔχωσεν ἕνα. / γ'. Ὅς τὸν ἐμὸν παρά τύμβον ἔγεις, Τίτον ἴσθι Φιλίππον / πατρός Έδεσσαίου παιδά με και Μαρίας. / δ'. πατρίς μεν μοι Έδεσσα, τὸ δ' ὄνομα Κλαυδία Γράπτη / κείμαι δ' ἐνόάδ' ἐγὼ, σόνγαμος ὄσα Τίτον.*

2. Δ ή μι τ σα, ε.ά., άρ. 214 [Βλ. και AE 1933, 48]: *Ἀδίστας Μενέδημος ἔην πόσις. ἦροσε δ' αὐτὰν / Βουτίχου Αἰανή, κούρη καταφθίμεναν. / Τίτε δ' ἐν κλήροις Κερκείνιον ἐγ' δὲ Φιλίππον / υἱὸς τὸν όσιον ἄγν' ἴασεν κτερέων. / Τοιγάρ Κ[ρ]ηταιεῖ Ῥαδαμάνθητι τοῦτο παρ' Αἶδα εἶπεν, ὅτ' ὀδίνων παιδός ἔχει χάριτας.*

Ἐὰν τὰ τέκνα εἰς τὰ ἐπιτύμβια ἐπιδεικνύουν τόσῃν στοργῇν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τοὺς νεκροὺς γονεῖς των, πολὺ ἐντονώτερον ἐκδηλώνεται ἡ ὀδύνη τῶν γονέων, ὅταν χάσουν αὐτά, ἰδιαίτερός ὅταν εἶναι μονογενῆ καὶ ἀποθνήσκουν προῶρος. Ἔτσι εἰς δεκατετράστιχον ἐπίγραμμα τῆς Ὁρεστίδος, τὸ ὁποῖον ἀνέγραψεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ὁμωνύμου υἱοῦ του ὁ πατὴρ Νικάνωρ, θρηνεῖ τὴν ἀπώλειαν τοῦ υἱοῦ του μὲ συγκινητικὰ λόγια, τὰ ὁποῖα θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ ἀποθανόντος: Ὅτι οὗτος ἦτο μονογενῆς καὶ ἀνετράφη εἰς τὸ σπίτι τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς ἐντελῶς μόνος. Ἡ συμφορὰ ὅμως αὐτῆ δὲν συνεκίνησε τὸν Ἄδην, ὅστις ἀντιθέτως τὸν ἀφήρπασεν ἀπὸ τὴν ζωὴν εἰς ἡλίκῃαν μόλις δώδεκα ἐτῶν, ἀποκόπτων πᾶσαν ἐλπίδα τῶν γονέων, καὶ τὸν ὠδήγησεν ὑπὸ τὴν γῆν. Ἐκεῖ, εἰς τὸν τόπον τῶν ἀγάμων νέων καὶ τῶν εὐσεβῶν, κοίτεται τώρα πρὸς μεγάλην λύπην τῶν γονέων του, φίλος δὲ εἰς ὄλους τοὺς ζῶντας. Τέλος, ἂν καὶ πολὺ νέος, τολμᾷ νὰ διατυπώσῃ τὴν γνώμην, ἡ ὁποία βέβαια ἀντεπροσώπευε τὴν πεποιθήσιν τοῦ πατρὸς του, ὅτι οἱ πολῖται πρέπει νὰ ἀποκοτῶν πολλά τέκνα, ὥστε, καὶ ἂν κανένα ἀπὸ αὐτὰ ἀποθάνῃ, νὰ μὴ ἀποτελῇ ἡ συμφορὰ αὐτῆ ἀφανισμόν τοῦ οἴκου καὶ τὸ πένθος εἶναι ἀβάστακτον, ὅπως εἰς τὴν ἰδικὴν του περίπτωσιν¹.

Πολὺ συχνότερα συναντῶμεν ἱστορίας ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν μονομάχων, διότι αὐτοὶ ζῶντες ἐπικινδύνως, συνήθως ἀπέθνησκον νέοι. Εἰς τὰ ἐπιτύμβια τῶν αὐτῶ καυχῶνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τὰ κατορθώματα καὶ τὰς νίκας των, καί, ὅταν φονεύονται, δὲν ἀναγνωρίζουν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ τὴν ἤτταν τῶν ἀποδίδουν εἰς τὴν κακὴν μοῖραν ἢ τὴν δολιότητα τοῦ ἀνταγωνιστοῦ.

Ἀπὸ τετράστιχον ἐπίγραμμα τῆς Θεσσαλονίκης γνωρίζομεν ἕνα μονομάχον (ἢ πυγμάχον) ὀνόματι Εὐφράτην, ὁ ὁποῖος ὑπερφηανεύεται ὅτι ἐκέρδισεν ἕξ νίκας καὶ ἐδόξασε τὴν πατρίδα, ἀλλ' ἀπέθανε πολὺ νέος. Παρ' ὅλα ταῦτα θά ἐπροτίμα νὰ ζῆ².

Ἐνας ἄλλος μονομάχος, ὁ Βίκτωρ Σκευῆς, ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικίην τοῦ 2ου ἢ 3ου αἰῶνος ἐφρονεῦθη κατὰ τινα μονομαχίαν εἰς ἱππόδρομον καὶ ἐτάφη

1. ΠΑΕ 1938, 62/3: *Νικάνωρ Νικάνωρος, ἤρω[ς]· / Χαῖρε. / Νικάνωρ ἐπὶ παιδὶ τάφον Νικάνωρι[τόνδε] / θῆκε· λίθος δ' ἐνέπει ταῦτα παρ[ερχομένοις] / | «μοῦνος ἐγὼ πατρός καὶ μητέρος ἐν [μεγάροισιν] / | θρέφθην, ἀλλ' Ἄιδης οὐκ [ἀ]λέεινε π[ά]θ[ος], / | ἀλλὰ με δωδεκέτηρον ὑπὸ χθονὸς ἤγαγε [παῖδα], / | ἐλπίδας ἐκκόνας ἡμετέρων τοκέων / | | κείμαι δ' ἠϊθέων τε καὶ εὐσεβέων ἐνὶ χ[ώρῳ] / | | πατρὶ μὲν οἰκτρὸς ἐμῷ, πᾶσι δὲ κεῖθι φίλος[ς] / | τοῦτο δ' ἐμῆς γνώμης ἀστοῖς ἔτι νηπιαχ[εῖνον] / | ἐξενέπει: τέκνων λείψανα πολλὰ λιπε[ῖν] / | δόμασιν· εἰ γὰρ καὶ τι παρασφίλειέ [τι]ς αἴσ[ημι], οὐποιτ' ἂν ἐν [κραδίῃ] πένθος ὁμοιον ἔ[χοι].*

2. IG X, 1019 [Bl. καὶ K a i b e l, Epigrammata graeca, ἀρ. 945. L. Robert, *Gladiateurs* 80, ἀρ. 13 καὶ «Hellenica» III, τ. 140. G. K l a f f e n b a c h, «Gnomon», σ. 21 (1949), σ. 321. W. P e e k, ἔ.ἀ., I, 286, ἀρ. 1019]: *Εὐφράτης παῖς ἤλθον, / αἰθ' ἐ πλοκαμεῖδες ἐ / πῆσαν· ἑξάκι νικήσας / πατρίδ' ἐτη<v>κλέτσα.*

εις την πατρίδα του. Δὲν εἶχε, φαίνεται, συγγενεῖς οὔτε φίλους διὰ νὰ ἐπιμεληθοῦν τοῦ τάφου του. Ἐπιπέσει ἐπεστάτησε Κλαυδῖος τις Θαλλὸς τοῦ μνημείου, τὸ ὅποιον κατεσκευάσθη μὲ τὰ χρήματα, ποῦ ἄφησεν ὁ ἴδιος ὁ νεκρὸς. Καὶ αὐτὸς εἰς τὸ ἐπιτύμβιον του δὲν ἀναγνωρίζει ὑπεροχὴν εἰς τὸν ἀντίπαλόν του καὶ παρηγορεῖται μὲ τὴν σκέψιν ὅτι ὁ κακὸς δαίμων τὸν ἐσκότωσεν, ὄχι ὁ ἐπίτορκος Πίννας, παρηγορεῖται δέ, διότι ὁ συναγωνιστὴς του Πολυνεΐκης ἐξεδικήθη τὸν θάνατόν του, φονεύσας τὸν Πίνναν¹.

Ἄλλος μονομάχος, ἀνήκων εἰς τὴν τάξιν τῶν *ρητιαρίων* (τῶν ἀγωνιζομένων δηλ. μὲ δίκτυον), ὀνόματι Φλαμμεάτης τὸ πρὶν Ζώσιμος, καυχᾶται ὅτι ἀπὸ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν ἦτο ἀκατανίκητος, ὅτι ἐπὶ τὰς φορὰς ἐστεφανώθη διὰ τὰς νίκας καὶ ὅτι δὲν ἐφονεύθη ὑπὸ ἀντιπάλου εἰς τὸ ἀμφιθέατρον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς μοίρας, οὔτε κατεβλήθη ὑπὸ ἀνταγωνιστοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς βίας. Ἐτάφη ὑπὸ τῆς συζύγου του Ἐρμιόνης εἰς τὴν Βέροιαν, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ἦτο Βεροιαῖος².

Ἐνας ἄλλος ἀθλητὴς καὶ παγκρατιαστὴς, ὀνομαζόμενος Αἴλιος Νέπως, μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 2ου ἢ 3ου αἰῶνος μ.Χ. Καὶ αὐτὸς καυχᾶται διὰ τὰς πολλαπλᾶς νίκας καὶ τοὺς στεφάνους, ποῦ ἔδρεπεν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἀνέθηκε ζῶν εἰς τοὺς γονεῖς του. Ἀπέθανεν εἰς πολὺν νεαρὰν ἡλικίαν (13 ἐτῶν), δὲν ἀναφέρεται ὁμοίως ἄν τοῦτο ἐπισυνέβη κατὰ τινα ἀθλητικὸν ἀγῶνα ἢ ἐκ φυσικοῦ θανάτου. Τὸ μνημεῖον ἀνήγειραν οἱ γονεῖς του Ἀβάσκαντος καὶ Χαρίτιν³.

Πολλὴ συγκινητικὴ καὶ τραγικὴ εἶναι ἡ ἱστορία δύο νεαρῶν ἀδελφῶν ἐκ Γαλατίας καὶ τοῦ θείου των, ἡ ὁποία μᾶς παραδίδεται ἀπὸ ἐπιτύμβιον τῆς Ἐδέσσης. Ἐνας ἀξιωματοῦχος Ρωμαῖος, ὁ Φλάβιος Γέμελλος, ὅστις ἦτο

1. IG X, 1035 [Βλ. καὶ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἐ.ἀ., ἀρ. 562. «Bull. inst. arch. Bulg.», τ. 4 (1926/7) σ. 93. IGR I, 701. L. Robert, *Gladiateurs* 94, 34. «Θρακικά», τ. 6 (1935), σ. 164/5]: *Βίτωρ Σκενᾶς ἐνθάδε κείμει, | πατρὶς δέ μου Θεσσαλονίχη | ἔκτεινέ με δαίμων, οὐχ ὁ ἐπίτορκος | Πίννας | μηκέτι καυχᾶσθω. | Ἔσχον ἐγὼ σύνολον | Πολυνεῖστρον, ὅς κτείνας Πίνναν | ἐξεδίκησεν ἐμέ. Κλάυδιος Θαλλὸς | προέστη τοῦ μνημείου ἐξ ὄψιν | κατέλιπεν.*

2. BSA, τ. 8 (1911/2), σ. 158, 30 [Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικὴ Προσωπογραφία*, Θεσσαλονίκη 1955, ἀρ. 1460]: *Φλαμμεάτης ὁ τὸ πρὶν Ζώσιμος πρῶτος πάλος ἠγχιάρων | ΠΚ ἐκ παιδὸς ἄλ(ε)ιπτος ἐνθάδε κείμει (sic), παροδεῖτα θήσκω οὐχ ὑπ' ἀντιπάλου, ἀλλὰ ὑπὸ βία[ς?]| ἐπὶ στεφανωθείς, ἠττώμε (sic) οὐχ ὑπ' ἀντιδίκου, ἀλλὰ ὑπὸ βίας. | Ἐρμιόνη Φλαμμεάτη τῷ πρὶν Ζωσίμω ἀνδρὶ ἐκ τῶν ἐαυτῆς | μνίας χάριν ἐὰν δέ τις τῷ | τῆν τὴν στήλιδα κατα | στρέψη ἢ κακὸν τι ποιήσῃ | δώσει εἰς τὸ ταμ(ε)ῖον * (=δηνάρια) βῶ' (=2.500).*

3. IG X, 464 [Βλ. καὶ J.H. St., τ. 8 (1887), σ. 366/7, ἀρ. 9. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἐ.ἀ., ἀρ. 397. Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικὴ προσωπογραφία*, ἀρ. 42]: *α'. Αἰλίω Νέπωτι | Ἀβάσκαντος καὶ Χαρίτιν | τῷ τέκνω μνείας χάριν. | β'. «τίς πατρὶς ἐστί σοι.» «ἦδεν» «Νέπως | ὄνομα ἐστί σοι.» «ἐστίν, | πατρὸς Ἀβασκάντου, δωδεκέτης γενόμενον.» «Τί στέφος ἐν τύμβοις;» «Νικηφόρον, οὐκ ἀδαῆς γὰρ | πανκρατίων γενόμενον, οὐδὲ πάλης ἱεράς | σπαρθείς δ' ἐν πάτρη τόσσους ἀνέθηκα τοκεῦσι | πρὶν στεφάνους, οὐς νῦν ἀνέλαβον τεθνέως.»*

κόμης εἰς τὴν Μακεδονίαν (ἄγνωστον πότε) καὶ ἔφερε τὸν τιμητικὸν τίτλον *v(i)r p(erfectissimus)* (=διασημότατος), διαμένων πιθανότατα εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐξήγησεν ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν του, νὰ τοῦ στείλῃ ἀπὸ τὴν μακρινὴν Γαλατίαν τὰς δύο θυγατέρας τῆς, τὴν *Macusa Mucer* 22 ἐτῶν καὶ τὴν *Victoria* ἢ *Valeriola* 14 ἐτῶν, φλεγόμενος ἀπὸ τὸν πόθον νὰ ἰδῇ καὶ χαρῆ τὰς ἀνεψιάς του. Πράγματι αὐταί, ἀφοῦ διέσχισαν διαφόρους χώρας τῆς αὐτοκρατορίας, ἔφθασαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μακεδονίαν, ὅπου ἤσκει ἐξουσίαν τινὰ ὁ θεῖός των, καὶ ἐξεπλήρωσαν τὴν ἐπιθυμίαν του. Ἐκεῖ παρέμειναν ἐπὶ τινα χρόνον, ἴσως καθ' ὅλον τὸ θέρος, καὶ κατόπιν ἐπέστρεψαν διὰ τῆς ἰδίας ὁδοῦ, τῆς Ἑγνατίας, τὴν ὁποίαν διήνυσαν προηγουμένως καὶ ἴσως μὲ τὴν κρατικὴν ἄμαξαν, εἰς τὸν τόπον τῶν γονέων των. Καθ' ὁδὸν ὅμως ἀπέθανον καὶ ἐτάφησαν εἰς τὴν Ἑδεσσαν ὑπὸ τοῦ θείου των, ὅστις ἔδωκε καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ ἀνεγερθῇ τὸ μνημα (memoria) δι' αὐτάς¹. Τί συνέβη καὶ ποία ἦ αἰτία τοῦ θανάτου οὐδεμία νύξιν γίνεται. Ἄν ἦτο ἀτύχημα ἢ βίαιος θάνατος, δὲν θὰ παρέλειπεν ὁ ἀναθέτης τοῦ μνημείου νὰ τὸ σημειώσῃ. Μᾶλλον πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ κόραι αὐταὶ τοῦ βορρᾶ ἐταλαιπωρήθησαν κατὰ τὸ μακρινὸν καὶ ἐπίπονον ταξίδι, διασχίσασαι ὁλόκληρον τὴν Εὐρώπην, καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς τὰς κλιματολογικὰς συνθήκας ἐνὸς τόπου, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐμαστίζετο ὑπὸ τῆς ἐλονοσίας. Ἴσως κατὰ τὸν χρόνον τῆς διαμονῆς των ἐν Θεσσαλονίκῃ ἢ καὶ ὅταν διήρχοντο ἀπὸ τὴν ἐλώδη περιοχὴν τῆς Πέλλης προσεβλήθησαν ἀπὸ ἐλώδη πυρετὸν καὶ ἠναγκάστησαν νὰ σταθμεύσουν εἰς τὴν Ἑδεσσαν, σημαντικὸν σταθμὸν τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀναρρώσουν καὶ ὑπέκυψαν εἰς τὸ μοιραῖον (*munus fati*). Ὁ δυστυχὴς Γέμελλος θὰ πρέπει νὰ ἦτο ἀπαρηγόρητος καὶ θὰ ἠσθάνετο βαθεῖαν τύψιν, διότι ἔγινεν ἡ αἰτία νὰ γαθοῦν αἱ ἀνεψιάς του εἰς τὴν Ἑδεσσαν. Τοῦτο διαφαίνεται καὶ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ἰδίου συνταχθὲν ἐπιγράμμα, τὸ ὁποῖον ἀποπνέει εἰλικρινῆ τρυφερότητα καὶ θερμὴν οἰκογενειακὴν ἀγάπην.

A. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ

1. BCH, τ. 24 (1900), σ. 5 42, ἀρ. 1 (Βλ. καὶ *Dessa u*, *Inscriptiones Latinae Selectae*, ἀρ. 8454): *Bonae memoriae Macusae/Mucericann. XXII et Victoriae/sive Valerio[]ae ann. XIII, quae/ob desiderium avunculi eorum (sic) /Fl(avii) Gemelli v(iri) p(erfectissimi), comitis, ab ultima// Gallia per diversa loca provin/ciarum ad provinciam Macedo/niam venerunt, i(bidem)q(ue) post am/plexum eius et completa cupiditate/amoris in civitat(e) Edessensi fati munus/ compleverunt; quibus memoratus /vir laudabilis ut cognoscere/tur iussit eis memoriam fieri.*

RÉSUMÉ

D. C a n a t s o u l i s, De la vie privée des hommes du peuple en Macédoine ancienne.

Par certaines inscriptions macédoniennes, qui sont pour la plupart épi-grammes funéraires, sont mentionnés différents incidents et événements de la vie privée des hommes du peuple, inconnus et insignifiants, qui indiquent les inquiétudes et les craintes des hommes des classes populaires.

Par exemple dans une dédicace un Thessalonicien remercie le dieu, parce qu'il est sauvé du peril de la mer grâce à un songe, qu'en le provenit. Sur les autres inscriptions des jeunes femmes se lamentent pour la mort prématuré et le mariage malheureux ou leur célibat, sur les autres inscriptions les parents sont inconsolables pour le perte de leur fils unique ou leur fille, mais aussi les enfants montrent toute leur tendresse et l'attachement a leurs parents morts. Les gladiateurs, qui vivaient dangereusement, se vantent dans les épitaphes pour leurs luttés et leurs victoires, mais ils ne reconnaissent pas la supériorité des adversaires. La plus émouvante histoire est celle de deux soeurs de Galatie et de leur oncle. Les nièces sont venues de Galatie lointaine chez leur oncle, un dignitaire romain (comes) en Thessalonique, après son appel pour le voire et satisfaire son desir, mais elles étaient malades à leur retour et sont morts à Édesse, où elles sont enseveli avec grande douleur par l'oncle.